

אמנציפציה ואסימילציה מושגים ותנאים

יעקב טורי

.א.

המונח „אמנציפציה“ הוסב, כנראה, בשנת 1818/19 בפעם הראשונה על תהליך השתחררותה של קבוצה מסוימת. באנגליה נתחדש אז הוויכוח על הסרת מיגבלותיהם הפוליטיות והאזרחיות של כל הנוצרים הלא-אנגליקאניים, ובקונגרס אאכן נתקיים באותה שנה דיון בינלאומי בבעיית זכויותיהם המדיניות והאזרחיות של היהודים. שני מאורעות אלה נתנו מהלכין לפירושה החדש של התיבה הרומית emancipatio:

בין הראשונים שהסבו את המושג הזה דווקא לקבוצה היהודית, היה המיסיונר האנגלי ליואיס וואי (Lewis Way), אשר הגיש לצאר הרוסי אלכסנדר הראשון תזכיר על בעיית היהודים, לקראת דיוניהם של נציגי המעצמות באאכן. בתזכירו זה המליץ וואי על הענקת זכויות אזרחיות ליהודי רוסיה, פרוסיה ואוסטריה ואף רמז, כי לא רחוק היום בו יתקבצו גידהי ישראל בארצם. בהקשר זה הוא טען: „זמן השחרור (émancipation) שלהם, המועד שנקבע עלידי דניאל לטיהור קודש-הקדשים, כבר נקף...“¹

כאמור, החלו אז להשתמש במונח זה אף לגבי קבוצות-המיעוטים הלא-אנגליקאניים בבריטניה, ובעיקר לגבי הקאתולים. סמיכות-הפרשיות בהסבת המונח הזה אל מלחמת-זכויותיהם של יהודים ולא-יהודים כאחד משתקפת, למשל, מתוך קונטרס סאטירי, אשר פורסם בשנת 1821 בלונדון ונשא את השם: „איגרת מאת כהן-גדול של היהודים אל ראש הכמרים בקאנטרברי, אודות הרחבת האמנציפציה הקאתולית על היהודים“². מאז התאזרה המונח באנגליה, ומשם הועבר בשנת 1828 לגרמניה³ ולשאר הארצות.

לכאורה לא היה כל חידוש בשימוש בעצם המושג, שכן היה נפוץ כבר ברומי העתיקה, אך היה משום חידוש בהסבתו לתהליך השתחררותה של קבוצה ממיגבלותיה החוקיות והחוקתיות. כי במשמעותו המקורית בחוק הרומי חל המושג „אמנציפציה“ על שחרורו של הפרט מתלותו המשפטית או משעבודו: תחילה על השתחררות הבן ממרותו של אביו, ומאוחר יותר על שחרורו של עבד מידי בעליו, ובכל אופן — על הענקת-זכויות אינדי-בידואליות.

(1) Mémoires sur l'état des Israélites, dédiés et présentés a Leurs Majestés Impériales et Royales, Réunies au Congrès d'Aix-la-Chapelle (anon.), Paris, 1819, p. 25

(2) Epistle from a High Priest of the Jews to the Chief Priest at Canterbury, on the Extension of Catholic Emancipation to the Jews (anon.) London 1821

(3) W. T. Krug, Über das Verhältnis verschiedener Religionsparteien zum Staate und über die Emancipation der Juden, Jena 1828

יתירה מזו: בעוד שה־emancipatio הרומית היתה בעיקרה פעולה משפטית־אזרחית, חל המונח בגילגולו החדש, במאה הי"ט, על הכרזה קונסטיטוציונית, כלומר על אקט משפטי־דיני. ולא די בכך: מיד עם כניסת המונח לשימוש החדש, הוסב לא רק לאקט החד־פעמי, אלא שימש אף לציון התהליך של פולמוס ומאבק, אשר קדם לתוצאה המדינית. במרוצת הימים, נתוספו אל ההכרזות המדיניות־הוקתיות שנתכנו „אמנציפציה“, גם הצהרות בינלאומיות המיועדות להבטיח את שחרורן של קבוצות מקופחות ומתן ערובות לזכויותיהן הקיימות. בעת ובעונה אחת נתכוון הביטוי הזה למצבים שנתהוו מבלי שניתנו הצהרות מפורשות עליהם, שהודות להם נהנו קבוצות, לכתחילה מקופחות, מזכויות השוות לאלה של מקפחיהם לשעבר.

למרות אופיו המשפטי־מדיני של המונח, התרחבה תחולתו במידה גוברת והולכת, וכך החלו מדברים לא רק על אמנציפציה פוליטית, כ־יאם גם על אמנציפציה חברתית וכלכלית. ולא זו בלבד — שואפי האמנציפציה עצמם תלו באקט המדיני את התקווה המופרזת, כאילו השוויון הפוליטי יגרור אחריו לאלתר גם את סילוקן של כל המחיצות הכלכליות, החברתיות והתרבותיות, אשר הפרידו קודם־לכן בין הקבוצה המשתחררת לבין שאר הקבוצות במדינה ובהברה. אך השוואת זכויותיה של הקבוצה המשתחררת נשארת, על־פירוב, מוגבלת בתחום הפוליטי, וגם בין השוויון הפוליטי להלכה ובין הגשמתו המלאה למעשה נפערת תכופות תהום עמוקה.

כללו של דבר — המושג „אמנציפציה“ שייך מעיקרו לתחום המשפטי־פוליטי. הוא הוסב גם לאקט חד־פעמי, גם למצב שנתהווה וגם לתהליך המאבק, כשמטרתם של כל אלה — השחרור ממיגבלות. המונח מצא לו מהלכין בתחום המשפטי־פוליטי, בתחום המשפטי־מדיני ואף בתחום המשפטי־בינלאומי. ובעוד שתחילה היתה תחולתו על שחרורם של פרטים בלבד, הועתק מאז המאה הקודמת בעיקר אל השתחררותן של קבוצות ששעבודן, הגבלותיהן ותלותן.

הגדרה מסובכת זו עשויה לסייע למיצוי התופעות, שנתלוו למאבק על שוויון זכויותיהם של היהודים, ולליבון הבעיות שניצבו בפניהם, בשעה שיצאו מתחום חברתם המסורתית הסגורה וביקשו למצוא את מקומם בקרב עמי הסביבה.

ב.

מאז הופעתה של הציונות, הוטל דופי באמנציפציה, כאילו גרמה בהכרח לאסימילציה, וממילא נשתמעה מביקורת זו דחייה מוחלטת של האסימילציה כתופעה שלילית מעיקרה. ברם, מידת האמת שבטיעון זה תלויה הן בהגדרת מהותה של האמנציפציה, והן בקביעת תוכנו של המושג „אסימילציה“. וכשם שכבר ביררנו לעיל את התוכן המושגי המורכב שבמונח „אמנציפציה“, העשוי לרכך את פסקנות הביקורת הציונית עליה, כן ניתן להוכיח, שמוכן התיבה „אסימילציה“ אף הוא אינו חד־משמעי כל עיקר. רב־גווניותו של הביטוי „אסימילציה“ באה לו בירושה מן המונח שקדם לו — אמאלגמציה — שבו הירבו להשתמש בתקופת המאבק על האמנציפציה; כי המונח „אסימילציה“ עצמו החל להתפשט, כנראה, רק לאחר שהאמנציפציה היתה כבר לעובדה קונסטיטוציונית באירופה המערבית והמרכזית.

לשני המונחים, „אמאלגמציה“ ו„אסימילציה“ נתלווה בשעת הופעתם צליל חיובי מובהק. ברוח חיובית זו כתב בשנת 1837 לדוביג פיליפסון בעתונו „אלגמינה צייטונג

אמנציפציה ואסימילציה

דס יודנטומס" (עמ' 161): „עד להשגת השוויון המוחלט בזכויות האזרחיות... נותר ליהודים ענין מיוחד אחד בלבד, והוא להשיג עמדה מלאה כאזרחים... ולקבל את הרשות לאמא לגמצייה אל העם". במקום אחר של עתונו פירש פיליפסון את תוכן המושג (שנתון 1850, עמ' 497) בצורה הבאה: „חיי העם היהודי השתלבו ונטמעו בחיים הכלליים המודרניים”.

לא הכול הסכימו עם ההערכה החיובית הזאת של ההתפתחות. אחד ממבקרי השקפותי של פיליפסון, הרב ישראל דויטש, ביקש להוקיע את מגמות ההשתלבות והטמיעה וצימצם תוך-כדייך את תוכן התיבה „אמא לגמצייה”. וכך כתב: „בין כוונותיה החשובות של התורה מצויה אף זאת, למנוע את האמא לגמצייה ההיא. אנו יכולים להתקרב אהדדי בתור בני-אדם ובתור אזרחי המדינה והעולם, ואנו יכולים לאהוב איש לרעהו; אך בתור עם חייבים ומוכרחים אנו להתבדל כלפי חוץ”. משמע, כי בעוד שפיליפסון ודומיו ביקשו להוכיח את יתרון ההשתלבות בחיי הסביבה וב„טמיעת המומנט האומי” למען שיחרור כוחותיה הרוחניים של היהדות, דחו דויטש וחוגו לא רק את הטמיעה אלא גם את ההשתלבות והודו אך ורק בצורך של התקרבות העם היהודי כקבוצה אל עם המדינה, כלומר בצורך של מגע חיצוני בלבד.

צעד אחד מעבר לתפיסתו של הרב דויטש עשה ש. ר. הירש, אשר שלל את גשמיותה של עממיות ישראל והעביר אותה כליל לתחום הייחוד הרוחני. מתוך כך יכול היה להתיר השתלבות בחיי המדינה וברוח זו כתב ב„איגרות צפון”, ט"ו: „אפילו חיי המדינה העצמאיים של ימי קדם לא היו בחינת מהות או תכלית של עממיות ישראל, כי-אם רק אמצעי להגשמת תעודתו הרוחנית”. כך יכול היה לגרוס, כי הסתפחותו האזרחית של האינדיבידואום אל גוף המדינה הנכרית, שעבורה הטביע את המושג „Anbürgerung” אינה פוגעת כלל ברוח היהדות, אלא — אדרבה — פותחת אפשרות חיובית חדשה להגשמת שליחותו האידיאלית-רוחנית של בן-ישראל.

בדומה להירש, פיתח גם פיליפסון את רעיון התעודה היהודית ולא דגל בטמיעה ורוחנית מלאה וכללית. מה שפיליפסון והירש רצו לומר, בנסותם לשוות תוכן חיובי לאמא לגמצייה ולאסימילציה, ביטא עתונו של הרב ראהמר בשנת 1875, כשהשתמש בכוונה מכוונת במילה „אסימילציה”, שנכנסה כנראה זהרעה לשימוש כללי. וכך כתב העתון: „היהודים עומדים, עם כל ייחודם הדתי ולא בניגוד אליו, מאחורי האידיאל של המדינה... הם מהווים, אמנם, לפי מוצאם, לאום זר, אך התבוללו והזדהו מבחינה מדינית הן בגרמניה, הן בצרפת ואנגליה וכו'”. לשון אחר — התיבה אסימילציה (= התבוללות) שימשה תחילה בפי היהודים, בדומה לתיבה אמנציפציה, מושג פוליטי, שמשמעותו היתה השתלבות והזדהות אזרחית-מדינית.

ברם, למעשה, התפשטה תחולת המילה, ממש כמו התהליך שאותו היא מבטאת, הרחק ומעבר לתחום המדיני, ולא ארך הזמן והמילה לבשה גוונים שליליים ברגע שהחלו להשתמש בה כמכוונת אל מכלול החיים: „אל לאומיות, לשון, ייחוד תרבותי”, ורק מעטים עוד הוציאו ממכלול זה את „עניני הדת” והאמונה.

בין ראשוני המזהירים מפני מגמתה השלילית של התבוללות הבלתי-מרוסנת היה

Fr. Kobler, Jüdische Geschichte in Briefen etc., Wien 1938, p. 99 (4)
Israelitische Wochenschrift (Magdeburg), 1875, p. 2 (5)
Allgemeine Zeitung d. Judentums (Ludwig Geiger), 1913, p. 484 seq. (6)

שוב עתונו של הרב ראהמר, שהתקיף בשנת 1889 (עמ' 209) את „האסימילציה הכוללת, הטמיעה המוחלטת של החיים היהודיים, שעליה מסוגלים לחלום רק אלה שלא הכירו מעולם את מהותה ומשמעותה של היהדות“. אפשר שמאמר זה נבע מעטו של היינריך לוה, אחד הציונים הגרמניים הראשונים בגרמניה, אשר השתתף אז לפרקים בעתונו של ראהמר.

לעומת ביקורת חד־משמעית כזאת על דרכי האסימילציה השלילית, לא חסרו אף עתה אנשים, שביקשו להעמיד את הטמיעה המוחלטת באור חיובי, כפתרון לבעית היהודים. ואף־על־פי שלא מצאו הסכמה כללית, מן הראוי להזכירם כמטיפים „להחשת תהליך ההתערות... תוך־כדי מגמה מפורשת לאוטוגרמניזציה“.⁷ את גרעין הבעיה שנתעוררה על־ידי ההערכות המנוגדות של „האסימילציה“, ראתה אגודה יהודית בפראנקפורט בצדק „במידת ה'הסתגלות', היא האסימילציה“⁸, וביקשה יחד עם זאת להשיע גם את פתרון הבעיה, כלומר שיש לאסימילציה דרגות וגוונים, שביניהם יש לבור את הרצוי ביותר.

ג.

ואכן, מתוך הנאמר על שלבי התפתחותם של המונחים „אמאלגמציה“ ו„אסימילציה“ ניתן לעמוד, הן על ריבוי גוניהם המשמעותיים והן על התרחבות תחולתם. משחרגו המונחים מן התחום הפוליטי המוגדר וקנו להם שביתה בתחום ההכללות הכוללניות, נעשה תוכנם המדויק תלוי בכוונותיו של המשתמש בהם. המקורות הנזכרים לעיל נזקקו לשם קביעת משמעותם של הביטויים הלועזיים לקשת רחבה של תמורות, אשר תפורטנה עתה לפי מידת כלליותן בסדר מן הקל אל הכבד, בלשונן המקורית ובתרגומן העברי.

Annäherung	—	(1) התקרבות
Anpassung	—	(2) הסתגלות
Anbürgerung	—	(3) הסתפחות אזרחית
Identifizierung	—	(4) הזדהות
Eingliederung	—	(5) השתלבות
Verschmelzung	—	(6) התערות
Aufgehen, Auflösung	—	(7) טמיעה

על המילה „התקרבות“ ניתן לפסוח בהמשך הדיון, משום שנקבעה על־ידי אומרה כניגוד לכוונתו המלאה של המושג „אמאלגמציה“. היא מציינת לכל היותר שלב־הכנה לדרגות־ההתבוללות הבאות אחריה ברשימה.

מילות־התחליף הראשוניות, שכוונתן הולמת פחות או יותר את משמעות המונחים הלועזיים, כלומר הסתגלות, הסתפחות והזדהות, נותנות ביטוי לעובדה, שהאידיבידואליות „מתבוללת“ שומרת על קיומה העצמי וכאילו נצמדת מבחוץ אל הגוף החברתי המבולל. ולא עוד אלא תוך־כדי מגעה ההדוק עם הגוף החברתי המבולל, עשויה היא להפיק תועלת לעצמה להיותה עשירה יותר, רעננה יותר ופוריה יותר משהיתה קודם לכן. ואין צורך לומר, שהמגע ניתן לניתוק בכל עת. דרגות אלו של התבוללות יכולות איפוא להיחשב כהולמות את מגמותיהם של מטיפי החיוב שבאסימילציה ובאמאלגמציה.

(7) Civis Germanus sum (anon.) Berlin 1891, p. 23
 (8) Allgemeine Zeitung d. Judentums 1898, p. 567

ותחולתן יכולה להצטמצם על-ינקלה בשטח הפוליטי, כפי שביקשו להוכיח הדוגלים הראשונים בסיסמאות אלו.

שונה מן הקודמים היא דרגת ההשתלבות. האינדיבידואליות המשתלבת נכנסת לתוך הגוף המשלב, על-מנת להתחבר עמו; אך עדיין אינה נבלעת בתוכו, והיא יכולה להוסיף ולהתקיים בתוך הגוף שבו שולבה. באינו מידה ניתן לאינדיבידואליות המשתלבת לשמור בפועל-מש על עצמיותה ובאילו מידה יעשיר השילוב את העצמיות הזאת — דבר זה מוטל אמנם בספק ותלוי ביחסי הכוחות ובאופיים ורצונם של הגופים המשתלבים. אך מכל מקום ניתנת ההשתלבות שוב להתפרדות, מבלי שיגרם למשתלב בהכרח נזק קיצוני.

לא כן הדבר ביחס ל„התערות“. האינדיבידואליות המתערה באה אל קרבו של הגוף המערה ומאבדת בו מעצמיותה, אף-כי לא בהכרח את כל עצמיותה. ושוב תלויה מידת השמירה או מידת הויתור על העצמיות ביחסי הכוחות בין הגופים. מכל מקום קשה להפריד את המעורים מבלי שייגרם נזק כבד לאינדיבידואליות המתערה, ולפרקים אף למערה. את השלב הסופי בתהליך ההתערות מציינת התיבה „טמיעה“. כאן מודגשות התוצאות הוודאיות: חוסר-האפשרות של הפרדת הנטמע מן הגוף המטמיע ואבדן מוחלט של עצמיותו.

לא הבהננו כאן בין אינדיבידואליות ובין גוף, ואכן ניתן לומר, שהמונח אסימילציה חל על פרטים ועל גופים חברתיים כאחד. אלה ואלה עשויים להסתגל ולהשתלב, להתערות ולהיטמע, אך לשם קליטת הפרטים והגופים החברתיים השואפים להסתפחות אורחית, להשתלבות, להתערות ולטמיעה — לא יספיקו פרטים כקולטים, כראם דרושים גופים חברתיים כמספחים, כמשלבים, כמערים וכמטמיעים, ואלה האחרונים יהיו בדרך כלל חזקים מבחינה מסוימת מן המתערים והנטמעים.

כללו של דבר — „אסימילציה“ היא תהליך שאותו עוברים פרטים וגופים חברתיים בבואם במגע עם גופים חברתיים בעלי כוח-משיכה חזק. קיימת אפשרות של אסימילציה חיובית, שפירושה הסתגלות, הסתפחות, הזדהות ואולי אף השתלבות, והעשויה להעשיר את שני השותפים לתהליך. לעומת זאת, עשויה האסימילציה בדרגותיה השליליות — ההתערות והטמיעה — להעשיר לכל היותר את הגוף החברתי הקולט, ואילו זה הנקלט בהכרח שייגזק עדי-כדי אבדן גמור של עצמיותו.

אף הגדרה רב-צדית זו עשויה לתרום תרומה מסוימת להבהרת הפרובלמטיקה שנוצרה עם המאבק על זכותם של היהודים לכניסה כאזרחים שוויוניות לחיי ארצות מגוריהם.

ד.

כבר תהליך-האמנציפציה הראשון בעת החדשה — התאמת זכויותיהן של יהודי ארצות-הברית לזכויות כל יתר הקבוצות הלאומיות והדתיות שבשלוש-עשרה המושבות — מלמד על חיוניות ההגדרות הרב-צדדיות; שכן לא באה האמנציפציה של יהודי ארה"ב כתוצאה של מאבק, אלא היתה חלק מפעולת-התחיקה הכללית של אבות החוקה האמריקאית. שלעיניהם לא עמדו כל תביעות יהודיות ספציפיות. לא העקרונות של שיון בני-אדם וזכותם לחירות, הכלולות ב„הצהרת העצמאות“, ולא הסעיף השישי של חוקת ארה"ב, שפתח את כל המשורות הפדרליות בפני בני כל הדתות, לא היו פועל-יוצא משיקול מעמדם החוקתי של היהודים המעטים שבארה"ב. ולאמיתו של דבר היה גם המאבק מסביב

לשונונם החוקי של היהודים במדינות־הברית הבודדות במאה הי"ח מצומצם מאד בהיקפו, הגם שהתרחב במקצת במאה הי"ט. מותר אפוא לקבוע, שהאמנציפציה היהודית בארה"ב במאה הי"ח התהוותה כתוצאה מן המצב התחוקתי כללי ולא הוגשמה בדרך של פולמוס חריף או של אקט מדינית־חוקתי מיוחד.

מה שהקל על התהוות האמנציפציה האימננטית בארה"ב, היה הן צביונם האידיאולוגי המיוחד של מתישבי שלושת־עשרה המושבות, שבא להם בירושה מאנשי ה"מאפלאואר", והן הרכבה הרב־לאומי והרב־דתי של אוכלוסית ארה"ב, שבה ניתן לקבוצות לחיות יחדיו על־פי מסורתן ושבה ביקשו לצרף את הרב־גוניות לאחדות, אך לא לאחידות.

מכאן, שהאמנציפציה של יהודי ארה"ב לא היתה מבוססת על התביעה לטמיעה ולחיסול ההבדלים הקבוצתיים לטובת האוניפורמיות, ולא היה בה בתביעה זו משום תנאי ובסיס להשגת השוויון האזרחי. אדרבה, זכויות־האזרח התבססו על "שיחרור ההבדלים ועל הגנתם וטיפוחם אהדי". ואם למרות זאת, נקלעו יהודי ארה"ב, לתוך בולמוס של התבוללות, הרי יכלו לתת לו הנמקה אידיאולוגית שונה לחלוטין מזו שניתנה לו בארצות אחרות. כי, לכאורה, מצויה ביסוד האמנציפציה בארה"ב, "האמונה הלוהמת, שהזכות להיות אינה אלא הזכות להיות שונה". והזכות להיות שונה נתפסת כמעין קאטאליזטור, המחיש "את הפיכתם של רגשי הגלות לסנטימנטים של השתייכות מרצון חפשי". משמע, תפיסה זו מתיחסת אל השתלבות היהודים בחיי סביבתם כאל תהליך חיובי, ורואה אותו בתורת "אוטואמנציפציה", כלומר בתורת "אישורו והעשרתו של הכוח היהודי לחיים, לגידול ולפעולה", בניגוד לאסימילציה בארצות האחרות, הגורמת להתאבדות על־ידי טמיעתה המוחלטת של ההויה היהודית.

בהקשר שלנו חשובות שתי ההנחות המיוחדות של תפיסה זו: האחת — שההתבוללות הקיצונית אינה מתפרשת כצמודה בהכרח אל האמנציפציה; והשניה — שההתבוללות אינה נתפסת כהפרת הזהות הקבוצתית של היהודים, אלא רק כהשתלבות שוות־זכויות במערך־החיים הכללי, אשר תוצאותיו הן חיוביות למשתלבים ולמשלבים כאחד.

ה.

אם נכונה ההנחה הראשונה דלעיל, שאין ההתבוללות צמודה בהכרח אל תהליך האמנציפציה הפוליטית, הרי תיתכן אסימילציה גם בלי אמנציפציה, ומכל מקום קודם לאמנציפציה. ואכן, תפיסה זו יש לה על מה להסתמך. שכבות מסוימות של יהודים עשו צעדים ראשונים לקראת אסימילציה אל סביבתם עוד בטרם תופיע באופק אפשרות כלשהי להשגת שיווי־זכויות לקבוצה היהודית. אמנם אפשר לטעון, שאותם "יהודי־חצר" ובעלי־בתים אמידים באוסטריה ובגרמניה, ואותם סוחרים עשירים בבורדו, אמשטרדם, ליידנו ולונדון, אשר סיגלו לעצמם עוד בראשית המאה הי"ח את הליכות סביבתם הלא־יהודית לא חתרו להתבוללותה של הקבוצה היהודית בכללותה, ובהסתגלותם לאורח־חיים של החוגים שאתם באו במגע לצורך פעולתם הכלכלית, לא ראו אלא פורח אינדיבידואלי בלבד. אולם אם כה ואם כה הכשירה ההסתגלות האינדיבידואלית את הקרקע לאסימילציה הקבוצתית, ובאנגליה, למשל, קדם לאמנציפציה הפוליטית תהליך רב־מימדים של הסתגלות

H. M. Kallen, The Bearing of Emancipation on Jewish Survival, YIVO Annual (9) XII (1958/59), p. 30, 34.

הברתית, שנמשך מאה שנה ויותר. יש ומציינים תהליך זה לגבי הארצות האנגלו־סאכסיות בפירוש כ„אמנציפציה סוציאלית“ ומדגישים שבארצות אלו „לא היתה קיימת שאלה של 'אמנציפציה' במשמעותה ביבשת אירופה — בחינת יציאה חד פעמית מעבדות לחירות — אלא, כמו בעניינים קונסטיטוציוניים נרחבים יותר, התפתח שם תהליך של 'החירות המתרחבת לאט-לאט על-ידי תקדים אחר תקדים'“¹⁰. אבל מה היתה „אמנציפציה סוציאלית“ זו, אם לא התבוללות במובן של השתלבות כלכלית, חברתית ותרבותית? ובכל זאת אף באנגליה היה צורך ב„עידוד תחוקתי מסוים“, לשם הגשמת האמנציפציה הפוליטית. דרך התבצעותה ההדרגתית וצביונה המיוחד של האמנציפציה הפוליטית באנגליה — ובמידה רבה גם צביון האמנציפציה בארצות האנגלו־סאכסיות מעבר לים — הושפע בוודאי על-ידי הרכבה הרב־דתי של המדינה: כקבוצה בין קבוצות שזכו לשוויון, השכילו גם יהודים בבריטניה לשמור במידה לא מבוטלת על תכונותיהם הקבוצתיות ולא הוכרתו מלכתחילה ללכת בדרך האסימילציה עדי־כדי טמיעה, על־מנת לזכות בשוויון הזכויות הפוליטיות.

האפשרות של אמנציפציה כקבוצה חזקה באנגליה על-ידי האידיאולוגיה המדינית שרווחה שם. בצורה פשטנית סיכם יהודי אנגלי לפני כחמישים שנה את האידיאולוגיה הזאת כדלקמן¹¹: בבריטניה נתפסה המדינה בתורת „גוף פוליטי“ ואילו ביבשת אירופה נתערפלה תפיסת־המדינה על-ידי מושגים כגון „אומה“ ו„לאומיות“, שהנן, לדעתו, „מוסדות סוציאליים“ מעיקרם ואינם בעלי משמעות פוליטית. ביבשת אירופה גרם זהווי המוטעה בין מדינה לבין לאום „קשיים תיאורטיים של לויאליות כפולה“, ואילו בבריטניה גרסו, ש„מדינה יכולה לשלוט על לאומים רבים, ואומה אחת יכולה להיות מפורדת בין מדינות שונות“. המחוקקים הבריטיים „העניקו אמנציפציה ליהודים, לא משום ששוכנעו כי היהודים אינם אומה — ולא נעשה נסיון לשכנעם בנידון זה — אלא משום ששוכנעו, שהלאומיות היהודית עולה בקנה אחד עם אזרחות טובה“.

הערכה זו אינה מדויקת אמנם בכל פרטיה, ובדיונים על האמנציפציה, שהתנהלו בפרלמנט הבריטי בשנים 1830, 1833 ו־1847, עוררו מתנגדי השוויון ליהודים אל־נכון את שאלת הנאמנות הכפולה; אך תוצאות האמנציפציה באנגליה הצדיקו במידה רבה את ההשקפה, שאכן ניתן השוויון ליהודים ללא ויתור מצידם על צביונם הקבוצתי, ומאז שנת 1858 לא הטרידה למעשה בעית הנאמנות הכפולה את מרבית היהודים והלא־יהודים בארצות האנגלו־סאכסיות.

כללו של דבר: האמנציפציה בארצות האנגלו־סאכסיות היתה שונה במהותה מזו שבשאר הארצות. היא ניתנה ליהודים כקבוצה; בין בצורה אימננטית כבארה״ב ובין כתוצאה של התפתחות ארוכה כבאנגליה, שלא היה חסר בה המומנט של מאבק על גולת־הכותרת של השוויון הפוליטי.

בכל זאת דמה במידה רבה פולמוס־האמנציפציה באנגליה, לפחות עד שנת 1847, לזה שהתנהל כבר קודם לכן בצרפת ובמדינות אחרות. הן באנגליה והן מחוצה לה השתמשו מצדדי האמנציפציה ומתנגדיה בטענות דומות.

כאן מענין בעיקר טיעון אחד של מתנגדי האמנציפציה הלא־יהודיים, שהופיע מאז הדיונים הראשונים על האמנציפציה בצרפת ועד לדיוני שנת 1847 באנגליה ושיש לו

Cecil Roth, Two Cradles of Jewish Liberty, London (AJA) 1954, p. 6-7 (10)
H. Sacher, Jewish Emancipation: The Contract Myth, p. 23 (11)

שייכות לבעית האסימילציה: הטיעון, כי „היהודים עצמם אינם מעוניינים באמנציפציה“. טענה זו לא היתה קלוטה מן האויר, ואפשר להבין מתוכה, שהיו קיימים הבדלים בהשקפותיהן של שכבות סוציאליות שונות בקרב היהודים, הן בבריטניה והן בארצות האחרות, על תוצאותיה של האמנציפציה לגבי שלמותו של אורח-החיים היהודי. כדי להבין את ההבדלים בגישות היהודיות אל שוויון הזכויות ואת מידת צידקתן של הטענות לגביהן, יש לעיין בתהליך האמנציפציה וההתבוללות בארצות היבשת האירופית, שבה נועד לטיעון על אי-רצון היהודים לקבלת שוויון מוחלט חשיבות רבה יותר מאשר באנגליה. בראש זראשונה חשובה, בהקשר זה, השתלשלות העניינים מסביב לאמנציפציה בצרפת המהפכנית, שבפעם הראשונה בהיסטוריה התגשם בה השוויון היהודי, בצורה של תחיקת חוק-אמנציפציה מיוחד.

1.

בצרפת התגלתה הפרובלמטיות של האמנציפציה לגבי שכבות מסוימות של יהודי אלזס-לורייין, מתוך השתדלותם של דובריהן לשמור על המסגרת האוטונומית של קהילות ישראל. בעית האוטונומיה הקהילתית ושמירתה הטרידה את נכבדי הקהילות עוד בטרם תגיע שאלת האמנציפציה לכלל דיון באספה הלאומית: ברייצח-קבר, סרף-בר ושתדלניהם האחרים של יהודי אלזס-לורייין הדגישו בתזכיריהם מאוגוסט 1789 אל האספה הלאומית, כי ברצונם לשמור על המסגרת האוטונומית, באשר „הצורות אשר להן נזקקנו עד כאן, תיקרנה לנו“. זאת ועוד: עד לסוף אוגוסט 1789, כלומר עד שנתקבלה באספה הלאומית „הצהרת זכויות האדם והאזרח“, לא תבעו שתדלני האשכנזים בפה מלא שוויון-זכויות, אלא ביקשוו הרכבת זכויותיהם בלבד. רק בפניה שהוגשה לאספה הלאומית ב־31 באוגוסט, תבעו השתדלנים בפעם הראשונה „תואר וזכות של אזרחים“, כנגד רתיעה זו מהקרבת האוטונומיה הקהילתית תמורת המעמד של אזרחות מלאה נייעורו מחאות בקרב יהודי לינוויל, ובעיקר בקרב יהודי פאריס, שפנו אף הם בתזכיריהם אל האספה הלאומית והצהירו על נכונותם המוחלטת לזנוח את האוטונומיה תמורת זכויות מלאות כאזרחים.

ובעוד שאלה חולקים על אלה, טענו שתדלני היהודים הספרדיים מדרום-מערב צרפת, ובעיקר יהודי בורדו, ש„ארבעת צירי העדה היהודית-פורטוגזית אשר השתתפו במינוי באי-כוח העיר בורדו לאספה הלאומית“, הם ראייה מהימנה לכך, שלגביהם התגשם השוויון המוחלט הלכה למעשה; אי-לכך ראו היתר לעצמם, לפנות לאחר הדיונים הנקבים באספה הלאומית בדצמבר 1789, בפנייה נפרדת אל האספה הלאומית כדי לבקש הכרה רשמית בזכויותיהם כאזרחים אקטיביים. הכרה זו ניתנה להם, כידוע, בהחלטת האספה הלאומית מיום 28 בינואר 1790.

מבקשי האמנציפציה בבורדו וראשי-קהילות באלזס-לורייין, שהיססו לבקש שוויון אזרחי תמורת ויתור על האוטונומיה — אלה ואלה היו בעלי-בתים אמידים, ולכן אין לראות באינטרסיהם הכלכליים את הסיבה הבלעדית לגישתם השונה לאמנציפציה ולאוטונומיה.

ואין לומר שפרנסי אלזס-לורייין חששו מפני פרעות ומפני הסכנה לרכושם במקרה שיוגשם שוויון-זכויות, שהרי הפרעות איימו עליהם גם מבלי שתאושר האמנציפציה. מה שהבדיל ביניהם לבין עשירי בורדו היתה מידת נכונותם לוותר על הזהות הקבוצית היהודית שלהם. שתדלני אלזס-לורייין ביקשו לשמור הן על מסגרת-החיים המסורתית שיקרה בעיניהם והן על האוטונומיה הקהילתית, אשר הבטיחה להם את השליטה בקהילות.

שהועמדה בסכנה על-ידי המהפכנים היהודיים, מצדדי האמנציפציה, שהיו בחלקם הגדול משכילים ופורקי-עול-מסורת.

ולא עוד אלא העובדה, שגם סרף-בר והקרובים לא נתנו לבסוף ידם לאמנציפציה ולביטול האוטונומיה מוסברת לא רק מתוך כורח המאורעות, שנגדם לא העיזו לעמוד בפרץ, אלא אף מתוך כך, שהם עצמם, שתדלניהם של יהודי אלזס-לורייין, טעמו כבר, ולוא אף במעט, מטעם ההשכלה הברלינאית ומפירותיו של הראציונליזם הצרפתי. מה שהביא אותם לשינוי מוחלט בעמדתם ולהרמת קולם למען הגשמה מלאה של האמנציפציה בצוותא-חדא עם המשכילים, היה בין השאר טעם השוויון-החוקי עצמו, שממנו החלו נהנים בימי המהפכה ושהרחיב גם לדידם את מגמות-האסימילציה, שהיו מלכתחילה מצומצמות.

בדומה לאלזס-לורייין, התגבש גם בגרמניה (למשל מגנצא), איטליה (ליורנו) והולנד (אמסטרדם) היחס החיובי לשוויון-הזכויות המלא, רק לאחר שהוגשמה שם האמנציפציה כבר למשך תקופת-זמן והועמדה שוב בסכנה או אף בוטלה כליל. כללו של דבר, רק מימי „התעודה המחפירה“ בצרפת ומימי קונגרס וינה בגרמניה ובאיטליה — גברה התביעה לאמנציפציה מוחלטת והיתה יותר ויותר לנחלת-הכלל. אולם עד למהפכת 1848 נמצאו בעיקר בגרמניה ובאוסטריה, חוגים של יהודים חרדים, שדבקו באורח-החיים של החברה המסורתית והיו מוכנים להסתפק בזכויות, ולא שאפו דוקא לשוויון-זכויות מוחלט. לשון אחר: ככל שהזיקה למסגרת-החיים המסורתית רפתה, כן גברה הנכונות להסכים לתנאי האמנציפציה, וככל שהמסגרת המסורתית היתה עדיין שרירה וקיימת, כן גברה ההתנגדות לקבלת שוויון-זכויות תמורת ויתור על סממני הזהות הקבוצתית, ובעיקר כשויתור זה עלול היה להרים קרנם של המשכילים פורקי-העול ולמוטט שלטונם של שומרי המסורת על הקהילות.

הואיל והמחנה האחרון, לפחות מבחינת ההשתייכות הפאסיבית אליו, הקיף עדיין בשלהי המאה הי"ח את רובם המכריע של יהודי צרפת והארצות השכנות לה, ניתן לומר, שבשלב הראשון של מאבק-האמנציפציה נתבע השוויון המוחלט רק על-ידי מיעוט קטן, ואילו הרוב הגדול של שומרי-מסורת עמד תחילה מנגד והיה מעונין יותר בהרחבת זכויותיו, מאשר בזכויות מלאות הקשורות בתנאים מסויימים, שלא היו לפי רוחו. רק בדיעבד ובחקר-ילב ניכרים השלים הרוב הזה עם האמנציפציה לפי התנאים, שנקבעו על-ידי התקדים הצרפתי.

ז.

ואכן הכיל חוק-האמנציפציה הצרפתי בספטמבר 1791 בעצם ניסוחו את התנאי העיקרי, שבקיומו הותנתה השתוותם האזרחית והפוליטית של היהודים. החוק ביטל את הסייגים והקיפוחים רק „בנוגע לאישים יהודיים, שיישבעו שבועת-אזרה“, והגדיר את מהותה של שבועת-האזרה של היהודים כ„ויתור על כל היתרונות וכל העדיפויות שהיו קיימות בעבר לטובתם“.

ולא היה זה ניסוח מקרי. כבר בדיונים שקדמו לקבלת החוק נתן הציר קלרמן-טונר ביטוי לקו זה באמרו, שאין להרשות ליהודים להוות גוף מדיני ומעמדי מיוחד בתוך המדינה, אך בתור פרטים יש להעניק להם את כל הזכויות, לרבות האזרחות המלאה. גישה זו משקפת את ההתפתחות האידיאולוגית המיוחדת במינה של המהפכה הצרפתית, שהביאה לידי זיהוי מוחלט בין עם, לאום ומדינה (peuple, nation, état). האמנציפציה

בצרפת הושתתה אף היא על תפיסה של אחדות העם, האומה והמדינה, ובתפיסה זו לא נותר מקום אידיאולוגי לגוף נבדל מגוף המדינה. לשון אחר — האמנציפציה ניתנה בצרפת לפרטים, בתנאי שיטמיעו את צביונם הקבוצתי הנבדל, שממנו הורשו לשמור רק על המרכיב הדתי שבו. כי לגבי הדת קבעה המהפכה הצרפתית את העקרון של הפרדתה מן המדינה, ותורה זו היתה הפתח האידיאולוגי, שבעדו עברו יהודים, תחילה בצרפת ולאחר-מכן בשאר ארצות אירופה המערבית והמרכזית, כשווייזוכויות אל תוך חיי העמים והמדינות, על-מנת להתערות בקרבם בכל המובנים, למעט במובן הדת, שנשארה רשות-היחיד.

אך, לאמיתו-של-דבר, לא היתה דת ישראל רשות-היחיד. לא ההלכה ולא האוטונומיה נוצרו ופעלו לצרכיהם של הפרטים, כ-יאם לצרכי הכלל, מכאן, ששואפי האמנציפציה היהודיים, שביקשו למלא את תנאי האמנציפציה בנוסח צרפת, הייבם היו לשאוף לקונספיונליזציה של היהדות. אחת הדרכים לכך היתה הריפורמה. החתירה לתיונים פורמאליים-פולחניים לא היתה אלא אחת מצורות התגלותה החיצוניות של הקונפסיונליזציה, ואילו עיקרה היה בשינוי המהותי-הפנימי, שחל בהתיחסות אל צביונה הקבוצתי של היהדות.

בעיות הקונפסיונליזציה וצביונה הלאומי של היהדות הטרידו את האידיאולוגים עוד לפני השגת האמנציפציה. משה מנדלסון נאלץ לנקוט עמדה ביחס אליהן, ואכן הצהיר ב"ירושלים": „אם אין האחדות האזרחית יכולה להתקיים אלא אם נסור מדרך התורה, שלדעתנו עדיין היא חובה עלינו, הרינו רואים למגינת הלב, חובה לעצמנו להודיע בגלוי: מוטב לנו למחול על האחדות האזרחית“. אך הוא לא כלל ב"דרך התורה" את אופי היהדות כקבוצה לאומית. כיוון שעשה צעד זה, יכלו הבאים אחריו להקריב על מזבח האמנציפציה גם את סממני הקבוצתיות היסטורית, את האוטונומיה הקהילתית ולבסוף אף את „דרך התורה“ בכללותה המסורתית.

בעית הקבוצתיות תפסה גם מקום נכבד בפולמוס מסביב לספרו של כריסטיאן וילהלם דוהם „על תקנתם האזרחית של היהודים“. הבעיות הועברו לצרפת על-ידי תרגום ספרו של דוהם, שנעשה ביזמת שתדלני אלזס-לורין, ועל-ידי חיבורו של מיראבו „על מר מנדלסון“. בדיוגי-האמנציפציה באספה הלאומית ניתן למצוא הדים רבים להם, וגם בוויכוח על האמנציפציה היהודית בהולנד (1795/6), ובפולמוס-האמנציפציה הספרותי הראשון בגרמניה (1792—1803) דגלו הדוברים היהודיים בגלוי בקונפסיונליזציה מוחלטת של היהדות.

כללו של דבר — בשעת המאבק על האמנציפציה בצרפת ובארצות שהושפעו ממנה, היתה הקונפסיונליזציה והשאיפה להתערטלות היהדות מן הצביון הלאומי הבסיסי האידיאולוגי, ולא התוצאה של המאבק. בצורה כוללת יותר אפשר אפילו לומר, שהאסימילציה קדמה בהיקף מסוים לאמנציפציה בכל הארצות. אך בעוד שבארצות האנגלו-סאכסיות לא הועלתה התביעה לחיסול הקבוצתיות היהודית ולקונפסיונליזציה מוחלטת כתנאי הכרחי לשוויון האזרחי¹² — ולכן יכלה האסימילציה להיעצר שם בדרג של השתלבות ולא מוכרחה היתה להתפתח לדרגת הטמיעה — הרי בצרפת ובארצות

12) ואם בכל-זאת חרגה ממסגרת של הסתגלות הדדית ושל השתלבות קבוצה בקבוצה, אין להאשים בכך את מהות האמנציפציה שם, כ-יאם את שבירתה של מסגרת-ההיים היתר-דית-מסורתית מבפנים, שהחלה עוד קודם לכן.

שהלכו בעקבותיה, הועלתה התביעה לאסימילציה כוללת — במובן של ויתור מודע על האופי הקבוצתי ועל המוסדות הקבוצתיים היהודיים — כתנאי מכריע לאמנציפציה.¹³

ח.

כשסוקרים איפוא את פולמוס האמנציפציה בצרפת ובארצות אחרות, מתגלית העובדה, שהטענות בעד הענקת השוויון החוקי ליהודים ונגדו לא היו אלא טענות בעד ונגד האפשרות של ביצוע האסימילציה.

מבחינה כרונולוגית ניצבת בראש הטענות לטובת היהודים הגירסה, שהשתלבותם בחיי הכלכלה של המדינה עוכבה עד למאה ה"ח רק על-ידי חוקים עוינים, שגרמו להשחתת דמותם של היהודים. שינוי החוקים יגרום עד-מהרה לשיפור מידותיהם ולהפיכתם לאזרחים מועילים. התערותם בכלכלת המדינה אינה רק אפשרית, כי-אם גם רצויה, יעניכי תשפיע ברכה על המדינה ועל היהודים כאחת. גירסה זו היתה שגורה בפייהם של יהודים ולא-יהודים במידה שווה.

והיו לא-יהודים, אשר ברכו על קידום האסימילציה גם מטעמים מיסיונריים: ידה הקשה של הנצרות חיזקה עד כה את רצון התבדלותם של היהודים. אבל רחמי הנוצרים כי ייכמרו על היהודים, יפלטו להם את הדרך להתערות ולטמיעה על-ידי המרה.

בצורה עקרונית הסתמכו מחייבי האמנציפציה והאסימילציה מקרב היהודים והלא-יהודים על זכותו הטבעית של היהודי כאדם, הנולד בן-חורין והזכאי לשוויון. ההשקפה הראציוליסטית העקבית הזאת, על מטענה האוניברסלי והדיאכרטי, שימשה יסוד ליצירת „החברה הנייטרלית“, שבה יכול להתערות אף היהודי, „לא כבעל דת וכבן אומה מסויימת, אלא כבן-אדם“¹⁴. וכך סיכם יהודי בן-הדור ההוא את ההשקפה הזאת¹⁵: „התבונה הבריאה מנתקת מעליה את אזיקיה; היא מעזה פנים לדבר בגלוי על עניינים, שקודם-לכן בקושי העזו להגות בהם; בת-התבונה, ההארה („Aufklärung“) תהיך להודיע לנסיכים, לכהנים ולעם, שהינם כולם בני-אדם, שאין זה מן הצדק לרדוף בני-אדם בשל דעותיהם. בני סיעות דתיות שונות... נכנסים יחדיו אל היכלו הנשגב של הטבע ומתפללים יחדיו אל בוראו ומקיימו...“

היהודים החלו מעתה לראות בחברה חדשה זו, בניגוד אל השקפת-החיים המסורתית שלהם, „לא רק מסגרת-פעולה כלכלית בלבד, אלא אף יחידת-תגמולים סוציאלית“¹⁶, שבה יוכלו לתפוס את מקומם כשוים בין שווים. הראציוליסטים הלא-יהודיים מצידם, אף אם לא אהדו אישית את היהודים, הייבים היו עתה לגרוס מתוך רצונם בהגשמתה העקבית של האידיאולוגיה שלהם, שעקרונות השוויון והחירות אינם ניתנים לחלוקה. וכיון שנתבטלו כל הפריבילגיות המעמדיות במדינה ובוצעה בארצות-המהפכה ההפרדה בין דת ומדינה, שוב לא היה במדינת החוק האחד כל מנוס מפני הכורח להעניק גם ליהודים זכויות שוות ולהטיל עליהם חובות שוות וחוקים שווים לאלה של שאר האזרחים.

13) טשטוש המהות הנבדלת של שני טיפוסים האמנציפציה — האנגלו-סאכסי והצרפתי — גרם לכך, שהציונות גרסה אי-יכללתה הגמורה של האמנציפציה לפתור את בעית היהודים, בזה עשתה אולי שרות-דוב לאמנציפציה ולעם ישראל.

14) השהו יעקב כץ, „מסורת ומשבר“, במקומות רבים, ובעיקר עמ' 290—296.
15) Wolf Davidson, Die bürgerliche Verbesserung der Juden (1798), p. 12

16) י. כץ, מסורת ומשבר, עמ' 290.

אותם היהודים, שזיקתם אל המסגרת היהודית המסורתית נטרופפה עם ראשית תהליך האסימילציה, הכירו היטב שסיכויי האמנציפציה שלהם סבירים אך במדינה שאינה בעלת אופי נוצרי, ולכן העלו על נס את עקרון המדינה החילונית בצוותא חדא עם הראציונאליסטים הלא־יהודיים, והתלהבותם לעקרון זה עלתה אולי אף על זו של הקיצונים שבלא יהודים. מאותו הטעם דגלו אלה ואלה בתפיסה, שהמדינה לא נוצרה כפרי התפתחות ביולוגית־מיסטית, כ־אם כתולדה של אמנה חברתית; לדעתם, אין לראות בעם־המדינה, בלאום, חטיבה גיניטית־מורשתית, כ־אם ארגון וולונטארי שנתלכד על בסיס של זיקה תועלתנית ועל יסוד של תרבות משותפת. האידיאולוגיה של מדינת־האמנה החילונית ושל לאום־המדינה כלאום־הרצון ולאום־התרבות¹⁷ יצרה ליהודים את ההנמקה האידיאולוגית הסבירה לאפשרות השתלבותם והתערותם המלאה בתוך במסגרת המדינית, החברתית והתרבותית של סביבתם הלא־יהודית.

אך הנמקות אלו של אפשרויות האמנציפציה והאסימילציה לא נתקבלו על דעתם של שונאי־ישראל, והם הדפו אותן אחת לאחת: לדעתם לא הוכח כלל, שרק חוקי הדיכוי קבעו את תכונותיהם השליליות של היהודים. אדרבה, חוקים אלה היוניניים היו בעיניהם להגנת החברה הלא־יהודית מפני השפעתם של היהודים העלולה להזיק מעיקרה. הם הצביעו על כך, שמשקלם הכלכלי של היהודים הגיע אפילו במצבם החוקי הדחוק למימדים ניכרים, ואם יורחבו זכויותיהם של היהודים, עלולים הם להשתלט כליל על ענפי־כלכלה שלמים ואף על המדינה כולה. המתונים יותר מבין המקטרגים לא הפליגו בפסקנותם, אלא הסתפקו בדרישה, שעל היהודים להוכיח תחילה את התועלת שבהשתלבותם, ורק לאחר־מכן תעניק להם המדינה זכויות בהתאם למידת תועלתם. כך גרסו גם ביחס לשנוי מידותיהם של היהודים: תחילה ייטיבו היהודים את דרכם, יחדלו מן ההלוואה בריבית, ירסנו את חריפות התחרותם המסחרית וילמדו מקצועות פרודוקטיביים (בלי שימת־לב לעובדה, שהכניסה אליהם היתה כמעט בלתי אפשרית), ורק אם ישנו את אופיים, אפשר יהיה לגשת לתיקון חוקי האפליה לגביהם. בשלבים מאוחרים יותר של פולמוס־האמנציפציה נתחוסף לטיעון זה גוון נוסף: אף־על־פי שניתנו זכויות ליהודים, לא היטיבו דרכם ולא התקדמו באסימילציה. מכאן הסיקו, שהאסימילציה אינה אפשרית כלל, ומאחר שאופי היהודים אינו ניתן לשינוי, עלולה האמנציפציה לגרום למדינה אך נזקים.

מתוך גירסה זו נהדף גם טיעונם של אלה שביקשו ברהמיהם הנוצריים להנחות את היהודים לטבילה: גם הטבילה לא תשנה את אופי היהודים, אדרבא, היא תחזק רק את מידת השפעתם השלילית, שכן תשמש להם נצרותם החדשה כמסווה לפעולתם. אפילו עצם הצלם האנושי של היהודים הועמד בסימן שאלה; מאז ראשית ימי הנצרות נוצר ונתחזק הדיוקן (image) של היהודי כ־"יצור זר, רע, אנטי־סוציאלי ואנטי־אנושי. כן, תראנושי במהותו, ולכן אשם הוא בפשע העליון של השאיפה להרוס בכל דרך חתרנית את פירותיה של הציויליזציה הנוצרית"¹⁸.

17) השתמשתי כאן בתרגום של ביטויים שגורים בתיאוריה הגרמנית:

Staatsnation, Willensnation, Kulturnation,

העומדים בניגוד אל התפיסות המאוחרות של:

Volksnation, Stammesnation, Rassennation

Ioshua Trachtenberg, *The Devil and the Jews* (1961), p. 6 (18)

אמנם, המתונים בין מתנגדי היהודים היו מוכנים להודות בצלמו של היהודי כאדם, ובלבד שיסתפק גם בזכויות-אדם ולא יתבע לעצמו זכויות-אזרח וזכויות פוליטיות במדינה. בתוקף הטיעון הזה, ביקשו אף להגביל את סמכותה של המדינה להגן על היהודים: הם זכאים לחסות ולהגנה כבני-אדם, אך לא להגנה על חירותם ושוויונם כאזרחים. לחיזוק טענתם זו הביאו מתנגדי היהודים, כאמור, את הנימוק, שהיהודים עצמם אינם רוצים באמנציפציה ובאסימילציה מלאה. טעון זה היה מכוון בעיקר נגד קביעתם העקרונית של מחייבי האמנציפציה, שחירות ושוויון אינם ניתנים לחלוקה. מתנגדי השוויון הלא-יהודיים ביקשו, כביכול, לעמוד בפרץ, לבל יכפו את האמנציפציה על העם היהודי המתבדל מרצונו החפשי משאר העמים.

בגירסה זו סתרו במאה הי"ח גם את האידיאולוגיה הראציונליסטית של "החברה הנייטראלית": היהדות אינה קונפסיה ואינה מעמד, כלומר היהודים אינם ניתנים להיכלל בקאטגוריות ראציונאליסטיות-מכאניות, שעם ביטולן תבטל כביכול גם בעית היהודים. הם גוף זר במדינה הנוצרית, והם גוף זר במדינה הלאומית-אורגנית, שבה שוב לא היו חירות, שוויון אזרחות והגנת החוק לסגולותיהם הטבעיות והבלתי-מעוררת של הפרטים, כפיאם נחשבו רק לזכותו של עם-המדינה ושל בניו; והיהודים עצמם דגלו, לדעת מתנגדי האמנציפציה, בתפיסה זו: הרי לפי תפיסתם-הם הינם, "עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב", כלומר, הם מהווים בתוקף חוקיהם מעין מדינה בתוך מדינה. ולכן אף במדינת-החוק לא מן הדין הוא, להחליף את זכויות-החסות שלהם בזכויות אזרחיות מלאות ושוות, בגין העקרון הפיקטיבי של אחידות-החוק.

ט.

אין זה משנה, שמתנגדי האמנציפציה לא יכלו למנוע את חקיקת חוקי השוויון בארצות מערב-אירופה ומרכזה, כי בדיעבד שימשו טענותיהם נשק להתקפה המכרעת על האמנציפציה. ואין זה משנה, שטעמיהם ונימוקיהם לא עלו כולם בקנה אחד, או אף סתרו את העובדות והתנגדו לשכל הישר. למרות הסתירות ביניהם הם השפיעו השפעה כה רבה בכל הארצות, חוץ מארצות האנגלו-סאכסיות, עד-כי אף מחייבי השוויון היהודי ראו לנכון להציג ליהודים תנאים לאמנציפציה¹⁹, שנשאו את הותם רוחם של השוללים.

האמנציפציה נוסח צרפת הושתתה על ההנחה, שהמדינה הינה גוש מונוליטי הרשאי לתבוע מן האזרחים התערות ואף טמיעה. התנאי שנבע מכך להתאזרחות היהודים, היה הוויתור המוחלט על הזהות הקבוצתית, על המוסדות הקבוצתיים ועל העתיד הקבוצתי.

האמנציפציה נוסח צרפת ניתנה לפרט, תוך-כדי העמדת התנאי, שהאזרח ישתתף רק לקבוצת-התיחסות אחת — המדינה — ושבניו לבין המדינה לא תימצאנה קבוצות-התיחסות מגוונות.

האמנציפציה נוסח צרפת קבעה, שהאקט החוקתי החד-פעמי הינו האמצעי האחד לביטול כל ההבדלים הפוליטיים, הכלכליים, החברתיים והתרבותיים, ועם הינתן התצהיר

(19) המונח "תנאי האמנציפציה" (Terms of Emancipation) התנאים עצמם מופיעים במאמר בעל אותו השם מאת:

H. D. Schmidt, Yearbook of the Leo Baeck Institute, I (1956), p. 28 seq.

אלא שהמחבר שם לב בעיקר לצד הלא-יהודי.

המילולי ששמו, אמנציפציה/ חייבים הבדלים אלה לכלות מן העולם לאלתר ולחלוטין, וחייבת להתגשם הטמיעה המוחלטת של האזרחים החדשים במדינה.

היהודים האמינו אמונה רבה בכוחו של חוק האמנציפציה, לפתור את בעיות האינדי-טגרציה הכלכלית והחברתית שלהם, וזה היה גורם חשוב, שזירז אותם לקבל את ההנחות ואת התנאים, שהונחו ביסוד התפיסה הצרפתית של אמנציפציה ואסימילציה, אף-כי הסתייגו מן המסקנות הקיצוניות של טמיעה מוחלטת. הם קיוו, שהאקט הרצוני של הצטרפותם ללאום-המדינה, אשר עיקר משמעותו לגביהם היה בהתערותם הפוליטית והתרבותית המאכסמלית בחיי האומה, יספיק כדי להפוך כל פרט שלהם לחלק אינטגרלי של המדינה המונוליטית. הם ויתרו מרצונם על אופיים הקבוצתי ועל סימני-ההיכר שלו — האוטונומיה הקהילתית ומוסדותיה המחייבים; הם ביקשו לתת פירוש, שיתקבל על דעת המדינות, לתקוות המסורתיות של ביאת המשיח ושיבת ציון על-ידי הספיריטואליזציה המוחלטת שלהן; הם נטשו את תפיסתם של בלעדיות היהדות כדרך יחידה אל הגאולה, וכתהליף לה יצרו את ההשקפה על תעודת היהדות כטיפוס טהור ביותר שק קונפסיה מונותאיסטית-מוסרית, בעקבות וויתוריהם קיוו לזכות מצד המדינה לאותו היחס, אשר זכו לו הדתות הנוצריות, כלומר להכרה בשארית העצמיות היהודית-קונפסיו-נלית על מנהגיה וארגוניה הקונפסיונליים.

תמורת כל אלה, ולפי דעתם בהתאם לרוח ההנחות הנזכרות, העמידו היהודים מצידם רק שלושה תנאים צנועים, שהגשמתם נראתה להם הכרחית לקבלת האמנציפציה נוסח צרפת: הם מיאנו להיקלט במדינה בתורת "פרטים יוצאים מן הכלל", אלא תבעו את תצהיר האמנציפציה למען כלל יהודים במדינה; הם תבעו את הכרתה הרשמית של המדינה בארגוניהם הקהילתיים ואת הגדרת מעמדם וזכויותיהם, בדומה לשאר הדתות במדינה; והם תבעו את התחשבות המדינה בתודעתו הדתית ובצרכיו הדתיים של כל יהודי.

כדי להבהיר את התנאי הראשון, יש להזכיר, כי בתקופה שקדמה לאמנציפציה נהנו יהודים בודדים, ובעיקר העשירים והתקיפים בניגיהם, מפריבילגיות רחבות מאוד. כן יש להצביע על העובדה, שלא-יהודים מסוימים הציעו בשעת פולמוס-האמנציפציה להעניק זכויות שוות לשכבות יהודיות מסוימות, ובעיקר למשכילים, ול"מועילים" מבחינה כל-כלית, ואילו השאר חייבים היו, לדעתם, להסתפק במעמד של חסות.

אשר לתנאי השני להכרה הרשמית בארגונים הקהילתיים, הרי נתנו היהודים עצמם פירושים שונים לתנאי הזה. יש וביקשו להגיע לארגון קונסיסטוריאלי של חובה, כפי שהוקם למעשה בצרפת, ויש וביקשו להשיג על-ידי תביעת ההכרה דוקא את הזכות להתארגנות בלתי-מוגבלת, כלומר לשבירת הקהילה האחידה. אך אלה ואלה עמדו על כך, שזכויות הארגון הקהילתי היהודי וזכויות המשרתים אותו תהיינה זהות עם זכויות הדתות הנוצריות.

כדי להמחיש את התנאי היהודי השלישי, את ההתחשבות בתביעותיהם ובצרכיהם של שומרי דת-ישראל, יש להזכיר את בעית הכתיבה של תלמידים יהודיים בשבת בבתי-ספר כלליים, את הופעתם של מושבעים, עדים ובעלי-דין יהודיים לפני בתי-משפט בשבתות ובמועדים, את שמירת המינימום של מנהגים דתיים על-ידי חיילים יהודיים (לפחות בעיתות-שלום), את מינוים של רבני-צבא יהודיים, את קיום השחיטה הכשרה במדינה, את שמירת הכשרות לגבי אסירים יהודיים, וכדומה. ואף-על-פי שרובם של יהודי מערב-

אירופה ומרכזה זילזל בדינים ובמצוות, ראו בהגנה על האפשרות לקיומם תנאי לאמנציפציה וזכות שיש להילחם למענה.

אם לגבי האדוקים שבהם היה בתנאים הללו משום מינימום הכרחי, הרי לגבי הרוב ה"חפשי" הצטמצמה בהם תודעתם היהודית כמעט כולה, ורק עוד האידיאולוגיה של תודעת ישראל, ה"פיאטט", כלומר דרך-ארץ מסוימת למסורת-אבות, ופעילותם באירגוני הקהילה, הצדקה והאפולוגטיקה, הוסיפה הרחבה מסוימת לעמידה על שלושת התנאים הנזכרים.

אך אפילו על-ידי המעט הזה מתבלטת ביתר-שאת הסתירה הפנימית שבאמנציפציה ובאסימילציה על-פי ההנחות והתנאים שבנוסח צרפת: היהודים התרו לקראת התערותם האינדיבידואלית בדרך של שמירה על מינימום של זכויות קבוצתיות, והם תבעו לעצמם זכויות אלו כקבוצה יהודית ולא כבודדים.

כללו של דבר — בעוד שהאמנציפציה בנוסח צרפת הושתתה על תנאי האסימילציה עד-כדי טמיעה מוחלטת, היו היהודים מוכנים לקיים תנאי זה עד להתערות בלבד, תוך כדי ציפייה ותקווה, שיהא בכוחם לשמור על צביון רוחני מיוחד, אשר יספיק אף לצידוק קיומה הפיסי של היהדות. הם ראו אמנם, שגברה הנטייה האינדיבידואלית לטמיעה מוחלטת ומידית על-ידי שמד ונישואי-ערובת, אך למרות ריבונם של מקרים אלו לא הודו, שהיתה בכך מגמה כללית לחיסול היהדות. הם אף לא חדלו מהבעת התקווה, שדרך התערותם בגויים תפתור את בעית היהודים, בשעה שהעמידה אותם התעמולה הציונית על הסתירות שבהשקפותיהם.

ברם, כשם שהיהודים הלכו שולל אחרי הסתירות שבתנאי האמנציפציה לפי התקדים הצרפתי, כן טעו הלא-יהודים בקבלם את הנחותיה, שהושפעו — כפי שנרמז לעיל — במידה רבה מהשקפותיהם של שונאי-ישראל שוללי הראציונליזם. הם לא חשו, כי התפיסה המונוליתית של המדינה, שאין בה מקום לקבוצות-התייחסות מגוונות, עלולה להוליד מתוכה קונצפציות טוטאליטריות, אשר תסתומנה את הגולל אף על השקפת-עולמם הראציונליסטית: על זכויותיו הטבעיות של האדם והאזרה, על מדינת האמנה החברתית, על הפרדה בין דת ומדינה ועל מדינת-החוק החילונית. בדיבור אחר — הם לא הכירו, כי תנאי האמנציפציה עמדו בסתירה אל תפיסת-עולמם הליברלית, וכי סתירה זו עלולה היתה להכשיל לא רק את האמנציפציה, אלא את כל הליברליזם בנוסח שלהם.

י.

ההנחות והתנאים לאמנציפציה בנוסח צרפת — בין שקויימו לפי האידיאולוגיות של הלא-יהודים ובין שקויימו לפי פירושיהם ואשליותיהם של יהודים ביחס אליהם — הובילו למבוי סתום. הסימנים הראשונים של משבר-האמנציפציה ניכרו מיד עם ביצועה בצרפת ובארצות גרמניה, והמשבר נתגלה לכל מי שרצה לראותו בשנות ה-80 של המאה הקודמת, בעת התגברותה של האנטישמיות ברוב הארצות, אשר הגשימו את האמנציפציה לפי הדוגמא הצרפתית.

תודעת הכשלון של דרך האמנציפציה והאסימילציה בנוסח צרפת התגברה בעיקר בימי מלחמת העולם הראשונה. בין שגרמה לכך השפעתה של הציונות, שניכרה עוד לפני פרוץ המלחמה ושגברה עם ההתרשמות מהצהרת בלפור בשלהי המלחמה, ובין שגרמה לכך הפגישה הבלתי-אמצעית בעצם ימיה-המלחמה של יהדות מערב-אירופה ומרכזה עם

המוני היהודים במזרח-אירופה בעלי הצביון הקבוצתי המובהק, ובין שהשפיע על כך ההכרח לפתור את בעיותיהם הקבוצתיות של יהודים אלה בשעת הקמתן של מדינות-הירושה בתום המלחמה — מכל מקום הודו אז אפילו יהודי המערב בזכותם של קיבוצי-היהודים הגדולים להגנת מעמדם כמי עוטים בשעת הסדר-השלום.

ואכן נראה, שההכרה בזכויות הקבוצתיות היא צורת-אמנציפציה, הנמנעת מן ההנחות-הבלתי-מציאותיות, שעליהן הושתתה האמנציפציה בצרפת ובארצות שהלכו בעקבותיה. במידה מסויימת הוכיחה זאת גם הצורה המיוחדת של האמנציפציה בארצות האנגלו-סאכסיות. אף-כי זכויותיהם הקבוצתיות של היהודים בארה"ב ובאנגליה לא הוכרו רשמית על-ידי חוק וחוקה, בכל-זאת לא לקחה האמנציפציה בנוסח האנגלו-סאכסי בצורה כה חמורה מן הסתירות ומהנחות-השוא כמו זו שבנוסח צרפת, וכן לא עמדה מלכתחילה בפני ההכרה של אסימילציה קבוצתית. מכל מקום אין לשלול לחלוטין וכלי בדיקה-קפדנית נוספת את דרך האמנציפציה הקיצונית, שאין עמה התנאי של אסימילציה-אוטומטית ומוחלטת, כדרך לפתרון בעית הגולה ליד הציונות ויחד אתה.

THE CROSS

Nesia Orlowitz

This chapter from a forthcoming book on the rescue of children from the holocaust. The authoress collected these children in Hashomer Hatzair children's homes in post-war Poland, and her book contains some of their stories. The present story concerns a little girl who was saved by a nunnery and the difficulties encountered in taking her out of there and returning her to the Jewish folk.

AN ORDINARY YOUNG JEW TURNED HERO

Yosef Arieli

A short episode from Jewish underground experience in France. It relates the story of an underground fighter who saved his fellow-fighters while on the threshold of death.

THE STORY OF HALINA

Yehuda Bauer

A small Jewish girl in Poland lost her parents and had to go begging for refuge in villages. After the war she was adopted into a Polish family and wanted to become a Catholic. In her testimony Halina, now a mother in one of the kibbutzim, relates how she left the Polish family and left on her way to Palestine.

EMANCIPATION AND ASSIMILATION

Yaakov Turi

This article deals with the concept of *emancipation*, which constitutes a single act, as well as a process of struggle, and is also the situation consequent upon the results of such struggle — release from restrictions. Since the nineteenth century, its connotation has been transferred from the liberation of individuals alone to the liberation of *groups* from enslavement and curtailment of rights.

The author does not accept the idea that emancipation necessarily causes assimilation. He analyzes the various levels of this concept, from

rapprochement and adaptation, to indentification, intergration, acclimatization, and disappearance.

These processes differ from period to period and place to place. The emancipation of the Jews of the United States was not contingent on the demand that they disappear as such and liquidate their group differences. On the contrary, it was based on the freedom of these differences, their defence and cultivation, on the right to be different. In England, on the other hand, political emancipation was preceded by more than a century—long process of social assimilation. The struggle for political equality was the culminating phase of this process.

In France, the problem of emancipation was interlocked with that of foregoing communal autonomy. Here, too, as well as in the neighboring countries, absolute equality was demanded only by a small minority, whereas the great majority of traditionalists at first stood aside and was more concerned with the extension of its unique privileges than with full rights (and their attendant conditions) which were not to its liking. The aspiration to divest Judaism of its national attribute constituted, in France, the *ideological basis*, for the outcome of emancipation was granted the *individual*, with the proviso that the citizen belong to one relational group alone — the State — and that there be no intermediate, multifaceted groups between him and the State. However, this concept contained the seeds of totalitarian concepts negating the natural rights of the individual as a human being and citizen. It led the Jews into a *cul-de-sac* and the crisis of the '80's, when antisemitism became rampant throughout most of the countries that had implemented the French pattern of Jewish emancipation.

REPORT ON THE CONDITION OF ITALY'S JEWS IN 1937

Daniel Carpi

The author now makes public and explains the memorandum at one time sent to the Zionist agencies in Palestine, proving that the Italian Fascist regime's policy was becoming antisemitic. From the year 1937 and thereafter the web of its political associations provided it with the proper background for putting into effect an anti-Jewish policy. The memorandum contains interesting information about the attitude of various Jewish-Italian bodies and personalities at the time of the Fascist Government's change from its previous policy towards the Jews and Zionism.